

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده مهربان

﴿ ۱ ﴾ يَا أَيُّهَا الْمُرْمَلُ ﴿ ۲ ﴾ قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿ ۳ ﴾ نِصْفَهُ أَوْ أَنْقُصْ
مِنْهُ قَلِيلًا ﴿ ۴ ﴾ أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ﴿ ۵ ﴾ إِنَّا سَنُلْقِي
عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا

ای جامه به خود پیچیده. شب را جز اندکی، به پا خیز. نصف آن، یا اندکی
از آن کم کن یا بر آن بیفزای و قرآن را با تأتی و شمرده بخوان. همانا ما
سخنی سنگین و گرانمایه بر تو القا خواهیم کرد.

نکته‌ها:

- «مُرْمَل» به معنای پیچیدن جامه و پارچه به دور خویشتن است. بعضی مراد از آن را جامه نبوت دانسته و بعضی گفته‌اند: مراد آن است که رسالت با گوشه‌گیری و عزلت و انزوا سازگار نیست. بعضی گفته‌اند: مراد آن است که رسالت با استراحت سازگار نیست و باید قیام کنی.
- «ترتیل» به معنای آهسته و درست و بدون شتاب خواندن قرآن است.
- حضرت علی علیه السلام فرمود: کلمات قرآن را به طور کامل آشکار کن و آن را مثل شعر نخوان و جداجدا و پراکنده نکن. با تلاوت آن دل‌های خود را به فزع وادارید و هدفتان رسیدن به آخر سوره نباشد. ^(۱)
- امام صادق علیه السلام فرمود: ترتیل آن است که در تلاوت قرآن هرگاه به آیات بهشت رسیدید از

۱. کافی، ج ۲ ص ۶۱۴.

خداوند بهشت بخواهید و هرگاه به آیات دوزخ رسیدید، به خداوند پناه ببرید. و در روایتی دیگر فرمود: ترتیل آن است که قرآن با صوتی زیبا خوانده شود.^(۱)

□ به گفته مرحوم طیب در تفسیر اطیب البیان، مراد از «قول ثقیل» اعلام خلافت و امامت حضرت علی بن ابیطالب علیه السلام است که بر آن حضرت سخت بود و مراد از آن قرآن نیست، زیرا می فرماید: قرآن بخوان تا در آینده قول ثقیل را دریافت کنی. پس قرآن قبل از قول ثقیل بوده است.

□ قرآن، کلامی سنگین است به گونه ای که اگر بر کوه نازل شود، آن را قطعه قطعه می کند. ﴿لو انزلنا هذا القرآن علی جبلٍ لرأیته خاشعاً متصدعاً من خشية الله﴾^(۲) دریافت وحی و پیاده کردن قرآن در جامعه نیز کاری بس سنگین است. ﴿انا سنلقی علیک قولاً ثقیلاً﴾
□ با این که حضرت موسی علیه السلام مدت چهل شبانه روز برای مناجات با خداوند در کوه طور به سر برد، ولی خداوند، تنها از شب های آن نام برد: ﴿ثلاثین لیلة﴾^(۳) شاید به خاطر آن که شب، با مناجات تناسب بیشتری دارد.

پیام ها:

- ۱- رهبر جامعه اسلامی باید از استراحت خود بکاهد. ﴿یا ایها المزمل قم اللیل﴾
- ۲- شب، بهترین زمان برای عبادت است. ﴿قم اللیل﴾
- ۳- نماز شب مورد تأکید الهی واقع شده است. ﴿قم اللیل﴾
- ۴- عبادت شبانه بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله واجب بوده است. ﴿قم اللیل﴾ (چنانکه در جایی دیگر می فرماید: ﴿فتمجد به نافلة لك﴾^(۴))
- ۵- برای پذیرش مسئولیت های سنگین، آمادگی روحی لازم است. ﴿یا ایها المزمل قم اللیل... انا سنلقی علیک قولاً ثقیلاً﴾
- ۶- رهبران دینی، هم باید شبها برای عبادت خداوند قیام کنند: ﴿قم اللیل...﴾ و هم

۳. اعراف، ۱۴۲.

۲. حشر، ۲۱.

۱. تفسیر نورالتقلین.

۴. اسراء، ۸۲.

- روزها برای بیدار کردن مردم. ﴿قم فانذر﴾^(۱)
- ۷- مقدار شب زنده داری محدودیتی ندارد. (یک دوم، یک سوم یا دو سوم شب) (برای انجام امور عبادی، مردم را در تنگنا قرار ندهیم، برای همه مردم و همه زمانها نمی توان یک نسخه نوشت و یک نوع دارو تجویز کرد). ﴿نصفه او انقصه... او زد علیه﴾
- ۸- برای آن که عبادت با نشاط همراه باشد، باید بخشی از شب را استراحت کرد. ﴿نصفه او انقص منه قليلاً اوزد علیه﴾
- ۹- خواندن نماز و قرائت قرآن در شب بهترین وسیله برای ایجاد آمادگی روحی و کسب انرژی است. ﴿قم الليل الا قليلاً... و رتل القرآن ترتيلاً﴾
- ۱۰- تلاوت قرآن آدابی دارد و ترتیل، اولین ادب آن است. ﴿و رتل القرآن ترتيلاً﴾
- ۱۱- تلاوت هر بخش از قرآن، مقدمه‌ای برای بخش دیگر می شود. ﴿و رتل القرآن... سنلق عليك قولاً ثقیلاً﴾
- ۱۲- در مدیریت، همیشه شرائط را یکسان نپندارید، رهبر باید از ابتدا کارهای سنگین را پیش بینی کند. ﴿سنلق عليك قولاً ثقیلاً﴾

﴿۶﴾ إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلاً ﴿۷﴾ إِنَّ لَكَ فِي
النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ﴿۸﴾ وَأَذْكَرَ أَسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً
﴿۹﴾ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا

همانا برخاستن در شب (برای عبادت) پایدارتر پابرجاتر و گفتار آن استوارتر است. همانا تو در روز حرکت و تلاشی طولانی داری (و کمتر به عبادت می رسی) و نام پروردگارت را یاد کن و تنها به سوی او منقطع شو. او که پروردگار مشرق و مغرب است، معبودی جز او نیست، پس او را وکیل خود ساز.

نکته‌ها:

- مراد از «ناشئة اللیل» «برخاستن از خواب» است، چنانکه در روایتی از امام باقر و امام صادق علیهما السلام می‌خوانیم: مراد از «ناشئة اللیل» قیام برای نماز شب است.^(۱)
- «وطأ» به معنای زیر پا گذاشتن و قدم نهادن بر چیزی است و در آیه به معنای قدم گذاشتن در راه عبادت است. امام صادق علیه السلام در تفسیر «اشدّ وطأ» فرمود: منظور برخاستن از رختخواب است در حالی که جز خداوند را اراده نکرده باشد.^(۲)
- «تبتّل» به معنای بریدن از هوای نفس و توجه کردن به خداوند است.
- امام باقر علیه السلام فرمودند: مراد از «تبتّل» بالا بردن دست‌ها در هنگام تکبیر نماز است، و امام صادق علیه السلام فرمود: «تبتّل»، حالت خضوع و خشوع به هنگام دعا در درگاه الهی است.^(۳)

نماز شب در روایات

- پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: بهترین شما کسی است که کلامش نیکو باشد، گرسنگان را سیر کند و به هنگامی که مردم در خوابند، نماز شب بخواند.^(۴)
- آن حضرت سه بار به علی بن ابیطالب فرمود: بر تو باد به نماز شب. «علیک بصلاة اللیل، علیک بصلاة اللیل، علیک بصلاة اللیل»^(۵)
- امام صادق علیه السلام فرمود: شرافت مؤمن به نماز شب است و در روایتی دیگر فرمود: زینت و افتخار مؤمن به خواندن نماز شب است.^(۶)
- شخصی به حضرت علی علیه السلام گفت: من از توفیق خواندن نماز شب محروم شده‌ام! امام علیه السلام فرمود: «قیدتک ذنوبک» گناهانت تو را بازداشته است.^(۷)
- خداوند به حضرت موسی علیه السلام خطاب کرد: ای موسی، دروغ می‌گویدی کسی که خیال می‌کند مرا دوست دارد ولی هنگامی که شب فرا رسد، به جای گفتگو با من، به خواب می‌رود.^(۸)

۱. تفسیر مجمع البیان. ۲. کافی، ج ۳، ص ۴۴۶. ۳. تفسیر نورالتقلین.

۴. بحار الانوار، ج ۸۷، ص ۱۴۲. ۵. وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۲۶۸.

۶. بحار الانوار، ج ۸۷، ص ۱۴۰. ۷. بحار الانوار، ج ۸۰، ص ۱۲۸.

۸. اعلام الدین دیلمی، ص ۲۶۳.

پیامبر خدا ﷺ فرمود: دو رکعت نماز در دل شب، از دنیا و آنچه در آن است نزد من محبوب‌تر است.^(۱)

در روایات از نماز شب به عنوان عامل زیاد شدن رزق، ادای دین، رفع هم و غم و جلای چشم یاد شده است.^(۲)

براساس روایات، نماز شب، سبب بخشش گناهان روز می‌شود.^(۳)

همچنین، نماز شب، سبب سلامتی بدن و دریافت رحمت الهی شمرده شده است.^(۴) خداوند در قرآن پاداش بعضی از اعمال را بیان فرموده است ولی در مورد نماز شب می‌فرماید: هیچ کس نمی‌داند که خداوند چه چیزی برای او ذخیره کرده است: «فلا تعلم نفس ما اخفی لهم...»^(۵)

پیام‌ها:

- ۱- در عبادت، عنصر زمان مؤثر است. «ناشئة الليل»
- ۲- بعضی از فیوضات و برکات، از شب نشأت و ریشه می‌گیرد. «ناشئة الليل»
- ۳- تاریکی شب، زمینه بهتری برای عبادت بی‌ریا و همراه با خضوع و خشوع فراهم می‌کند. «ناشئة الليل»
- ۴- عبادت شبانه تأثیر ماندگارتری در روح دارد. «اشد وطأ»
- ۵- نماز شب، عامل ثبات قدم و تقویت عقیده مؤمن می‌شود. «اشد وطأ واقوم قیلاً»
- ۶- حتی پیامبر، به یاد خدا و نیایش با او محتاج است. «اذکر اسم ربك و تبتل الیه»
- ۷- موفقیت در روز، نیازمند کسب قوت در نیایش‌های شبانه است. «قم الليل... ان لك فی النهار سبحاً طویلاً»
- ۸- ربوبیت خداوند اقتضا دارد که همواره به یاد او باشیم. «واذکر اسم ربك»

۱. علل الشرایع، ص ۳۶۳. ۲. سفینة البحار، ج ۲، ص ۴۶.

۳. فروع کافی، ج ۳، ص ۳۶۶. ۴. بحار ج ۸۴، ص ۱۴۴.

۵. سجده، ۱۷.

- ۹- در دستیابی به کمالات، بالاترین درجه را مدّ نظر قرار دهید. ﴿تَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً﴾
 ۱۰- عبادت شبانه و ذکر روزانه، مقدمه‌ای برای انقطاع کامل به سوی خداوند است. ﴿تَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً﴾
 ۱۱- ربوبیت خداوند نسبت به مشرق و مغرب، دلیل یکتایی او و لزوم توکل بر او است. ﴿رَبِّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا﴾

﴿۱۰﴾ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَأَهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ﴿۱۱﴾ وَ
 ذُرِّيٍّ وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهْلُومٌ قَلِيلًا ﴿۱۲﴾ إِنَّ لَدَيْنَا
 أَنْكَالًا وَجَحِيمًا ﴿۱۳﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿۱۴﴾ يَوْمَ
 تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَّهِيلًا

و بر آنچه می‌گویند صبر کن و به گونه‌ای نیکو از آنان کناره بگیر. و مرا با
 تکذیب کنندگان توانگر و خوشگذران و اگذار و آنان را اندکی مهلت ده.
 همانا نزد ما است غل‌ها و آتش برافروخته. و غذایی گلوگیر و عذابی
 دردناک. در روزی که زمین و کوهها به لرزه درآیند و کوهها به صورت
 پشته‌هایی از شن روان گردند.

نکته‌ها:

- «هجر» و «هجران» به معنای جدا شدن از دیگری و آن کناره‌گیری است. خواه جدا شدن با بدن باشد یا با قلب.
- «نعمت» با کسر نون، به معنای چیزی است که خداوند به انسان داده و «نعمت» با فتح نون، به معنای کامیابی و عیش و عشرت است.
- «آنکال» جمع «نکل» به معنای ناتوانی است و نکول کردن یعنی عاجز شدن از پرداخت دین و انجام کار. به غل و زنجیری که انسان را از حرکت عاجز می‌کند، آنکال گفته می‌شود.
- در روایات آمده است که درد دندان، حضرت علی علیه السلام را بی طاقت کرد، حضرت فرمود:

خدایا این همه درد برای یک قطعه استخوان است پس عذاب آخرت چه خواهد بود؟ سپس این آیات را تلاوت فرمود: ^(۱) «إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَ جَحِيمًا وَ طَعَامًا ذَا غِصَّةٍ وَ عَذَابًا أَلِيمًا» □ «کَئِيبٌ» به معنای تل شن و «مَهِيلٌ» به معنای شن روان است.

□ اعراض و کناره‌گیری از مخالفان، به معنای متارکه دائمی و دست برداشتن از هدف نیست، بلکه نوعی تاکتیک موقت در مراحل تبلیغ است. چنانکه در سوره نساء می‌خوانیم:

«فَاعْرِضْ عَنْهُمْ وَ عَظِيمٌ» ^(۲)

□ تهدید در این آیه، ممکن است ناظر به شکست مشرکان در نبرد با مؤمنان باشد و یا عذاب الهی در آخرت. «ذَرْنِي وَ الْمُكْذِبِينَ»

پیام‌ها:

- ۱- یاد خدا، بریدن از دیگران و توکل بر خدا، زمینه صبر در برابر ناملایمات است. «وَ اذْكُرْ... وَ تَبْتَئِلْ... فَاتَّخِذْهُ وَكَيْلًا وَ اصْبِرْ»
- ۲- صبر و سعه صدر، از شرائط مهم رهبری است. «وَ اصْبِرْ عَلٰی مَا يَقُولُونَ»
- ۳- رهبر باید انتظار هر نوع زخم زبان و اتهامات ناروا را داشته باشد. «وَ اصْبِرْ عَلٰی مَا يَقُولُونَ»
- ۴- گاهی لازم است که رهبر جامعه اسلامی افراد یا گروه‌هایی را بایکوت کند و از آنها کناره بگیرد. «وَ اهْجُرْهُمْ...»
- ۵- ابتدا باید صبر کرد و سپس کناره‌گیری نمود. صبر، مقدم بر هجر است. «وَ اصْبِرْ... وَ اهْجُرْ»
- ۶- کسی که خداوند را به عنوان وکیل خود برگزید، به راحتی می‌تواند از دیگران کناره‌گیری کند. «فَاتَّخِذْهُ وَكَيْلًا... وَ اهْجُرْهُمْ...»
- ۷- کنار زدن مخالفان، باید به شکلی زیبا و در شأن رهبر جامعه اسلامی باشد. «هَجْرًا جَمِيلًا»

۱. تفسیر کنزالدقائق.

۲. نساء، ۶۳.

- ۸- کسی که خدا را وکیل گرفت، هرزه گویان را به خدا واگذار می‌کند. ﴿فَاتَّخَذَهُ وَكِيلاً... وَاَهْرَهُمْ وَذُرِّيَ الْمَكْذِبِينَ﴾
- ۹- خداوند، پیامبرش را در برابر یاوه‌گویی‌های دشمنان دلداری می‌دهد. ﴿ذُرِّيَ وَ الْمَكْذِبِينَ﴾
- ۱۰- آنچه انسان را به صبر وامی‌دارد و او را دلگرم می‌کند، حمایت بی‌دریغ الهی است. ﴿وَاصْبِر... ذُرِّيَ وَ الْمَكْذِبِينَ﴾
- ۱۱- معمولاً تکذیب‌کنندگان، از طبقه مرفه و خوشگذران بوده‌اند. ﴿وَالْمَكْذِبِينَ اُولَى النِّعْمَةِ﴾
- ۱۲- اگر شما قادر به مقابله با صاحبان ثروت و قدرت نبودید، نگران نباشید، زیرا خداوند قادر به مقابله با آنان است. ﴿ذُرِّيَ وَ الْمَكْذِبِينَ اُولَى النِّعْمَةِ﴾
- ۱۳- مهلت دادن به مخالفان، سنت الهی است. ﴿مَهْلَهُمْ﴾
- ۱۴- دوره تکذیب حق و خوشگذرانی، مدت زیادی طول نمی‌کشد و فرصت آنان در دنیا اندک است. ﴿مَهْلَهُمْ قَلِيلاً﴾
- ۱۵- اگر خداوند به کافران خوشگذران مهلت می‌دهد، نشانه رضایت او نیست بلکه مهلتی است تا قیامت فرا رسد. ﴿مَهْلَهُمْ... اِنَّ لَدُنْيَا اِنْكَالاً وَ جَحِيماً﴾
- ۱۶- کافران به کامیابی‌های زودگذر مغرور نشوند زیرا که غل و زنجیر و آتش برافروخته و غذایی گلوگیر در پی دارد. ﴿اُولَى النِّعْمَةِ... اِنْكَالاً وَ جَحِيماً... ذَاغَصَّةٍ﴾
- ۱۷- تبدیل رفاه دنیا به عذابی دردناک، برای قدرتی که کوه را به شن تبدیل می‌کند، کاری آسان است. ﴿اُولَى النِّعْمَةِ... طَعَاماً ذَا غَصَّةٍ... كَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيْباً مَّهِيْلًا﴾
- ۱۸- تبدیل کوهها به شن‌های روان، بیانگر عظمت لرزش زمین و زلزله قیامت است. ﴿تَرْجَفُ الْاَرْضُ وَ الْجِبَالُ وَ كَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيْباً مَّهِيْلًا﴾

﴿ ۱۵ ﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْ

فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿ ۱۶ ﴾ فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلاً

همانا ما رسولی را که گواه بر شماست، به سوی شما فرستادیم، همان گونه که به سوی فرعون رسولی فرستادیم. اما فرعون، آن رسول را نافرمانی کرد و ما او را به کیفری وخیم گرفتیم.

نکته‌ها:

- «وَبِيل» به معنای وخیم و سنگین است.
- شهادت و گواهی، به معنای آن است که انسان با حواس خود چیزی را بشنود و یا ببیند، و بنا بر آیات قرآن کریم و روایات، پیامبر اکرم و اولیای معصوم علیهم السلام بر تمام اعمال ما شاهدند.
- تکرار کلمه «رسول» در این آیات، بیانگر این نکته است که مخالفت با انبیا به خاطر مقام رسالت آنهاست، همان گونه که تکرار کلمه «فرعون»، تأکید بر آن است که در برابر قهر خداوند، بزرگ‌ترین قدرت نیز توان دفاع و مقابله را ندارد.
- در قرآن در دو آیه دیگر نیز از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به عنوان شاهد نام برده شده است.^(۱)
- همه پیامبران به سوی قومشان مبعوث شده‌اند، جز حضرت موسی که در همان آغاز، مأمور شد به دربار فرعون رود و او را دعوت کند. آری در جامعه‌ای که تحت حکومت یک حاکم ظالم است، مبارزه با طاغوت در رأس برنامه انبیاست. «ارسلنا الی فرعون»

پیام‌ها:

- ۱- پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بر امت خویش گواه است و نظارت کامل دارد. «رسولاً شاهداً علیکم»
- ۲- پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در دنیا شاهد بر اعمال است. «شاهداً علیکم» و در آخرت ادای شهادت می‌کند. «جئنا بك علی هؤلاء شهیداً»^(۲)

۱. احزاب، ۴۵ و فتح، ۸. ۲. نساء، ۴۱.

- ۳- انجام رسالت، همراه با نظارت است. ﴿رسولاً شاهداً﴾
- ۴- فلسفه بعثت انبیا در همه زمانها یکی است. ﴿ارسلنا الیکم... کما ارسلنا الی فرعون﴾
- ۵- تاریخ آینه عبرت است، از آن پند بگیرید. ﴿کما ارسلنا الی فرعون فعصی... فاخذناه﴾
- ۶- در مبارزه با منکرات به سراغ سرچشمه بروید. ﴿ارسلنا الی فرعون﴾
- ۷- برای وعده و وعیدهایی که به مردم می دهید، نمونه عملی ارائه کنید. (خداوند که کافران مرفه را تهدید می کند، عاقبت فرعون را یادآوری می کند.) ﴿ذری والمکذبین اولی النعمة... فعصی فرعون الرسول فاخذناه اخذاً وبیلاً﴾
- ۸- سرپیچی از فرمان رسول خدا، سبب گرفتاری می شود. ﴿فعصی فرعون الرسول فاخذناه اخذاً وبیلاً﴾

﴿ ۱۷ ﴾ فَكَيْفَ تَنْقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿ ۱۸ ﴾
 السَّمَاءَ مُنْفَطِرٍ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ﴿ ۱۹ ﴾ إِنَّ هَذِهِ تَذْكَرَةٌ فَمَنْ
 شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

پس اگر کفر ورزید، چگونه خود را از (عذاب) روزی که کودکان را پیر می کند مصون می دارید؟ آسمان به سبب (هول) آن روز می شکافد، آری وعده خداوند انجام شدنی است. همانا این آیات مایه تذکر است، پس هرکس می خواهد، راهی به سوی پروردگارش بگیرد.

نکته ها:

- «ولدان» جمع «ولید»، به معنای کودکی است که تازه متولد شده و «شیب» جمع «اشیب»، به معنای شخص پیر و سفید مو است. آیه ۱۷ را دو گونه می توان معنا کرد:
- الف. سختی روز قیامت به اندازه ای است که کودک تازه متولد شده را پیر می کند.
- ب. آن روز به اندازه ای طولانی است که کودک به پیری می رسد.
- کلمه «هذه» در ﴿إِنَّ هَذِهِ تَذْكَرَةٌ...﴾ می تواند به نافله شب که در اول سوره آمده است اشاره داشته باشد، همان گونه که در آیه ۲۹ سوره دهر، پس از دستور به سجده و تسبیح طولانی

شبانه می‌فرماید: «انّ هذه تذكرة فن شاء اتخذ الى ربّه سبيلاً» یعنی عبادت در دل شب راه خداوند است، هرکس می‌خواهد آن را ببیند.

پیام‌ها:

- ۱- در قیامت، راه‌گریزی از دوزخ برای کفار وجود ندارد. «فكيف تتقون ان كفرتم»
- ۲- صاحبان قدرت در دنیا، گرفتار عذاب سخت الهی شدند و نتوانستند از خود دفاع کنند، چه رسد به عذاب آخرت! «فكيف تتقون»
- ۳- غم و اندوه، تلخی‌ها، ناکامی‌ها و سختی‌ها، عامل پیری زودرس و سفیدشدن موی سر و صورت می‌گردد. «يوماً يجعل الولدان شيباً»
- ۴- خطرات قیامت هم در انسان تأثیر می‌گذارد: «يجعل الولدان شيباً»، هم در آسمان‌ها. «السماء منفطر به»
- ۵- انسان، آزاد آفریده شده است. «فن شاء...»
- ۶- آگاهی یافتن از خطرات قیامت سبب تذکر است. «انّ هذه تذكرة»
- ۷- ربوبیت خداوند اقتضا می‌کند که راه او را انتخاب کنیم. «اتخذ الى ربّه سبيلاً»

﴿ ۲۰ ﴾ انّ ربك يعلم انك تقوم اذنى من ثلثي الليل ونصفه وثلثه
 و طائفة من الذين معك والله يقدر الليل والنهار علم ان لن
 تحضوه فتاب عليكم فاقروا ما تيسر من القرآن علم ان
 سيكون منكم مرضى و آخرون يضربون في الأرض يبتغون
 من فضل الله و آخرون يقاتلون في سبيل الله فاقروا ما تيسر
 منه و اقيموا الصلاة و اتوا الزكاة و اقرضوا الله قرضاً حسناً و
 ما تقدموا لانفسكم من خير تجدوه عند الله هو خيراً و اعظم
 أجراً و استغفروا الله ان الله غفور رحيم

همانا پروردگارت می‌داند که تو و گروهی از کسانی که با تو هستند، نزدیک به دو سوم شب یا نصف آن یا یک سوم آن را به عبادت برمی‌خیزید و خداوند شب و روز را اندازه‌گیری می‌کند. او می‌داند که شما نمی‌توانید به طور دقیق آن را احصا کنید. از این رو شما را بخشید (و حساب دقیق شب را از شما برداشت) پس آنچه میسر است از قرآن بخوانید. خداوند می‌داند که برخی از شما بیمار خواهند شد و گروه دیگری به سفر می‌روند تا از فضل خدا (رزق) جویند و گروه دیگری در راه خدا به جهاد مشغولند (و از تلاوت قرآن باز می‌مانند) پس (اکنون که فرصت دارید) هرچه می‌توانید از قرآن بخوانید و نماز به پا دارید و زکات بدهید و به خداوند وام دهید، وامی نیکو (بدانید که) آنچه برای خود از پیش فرستید، آن را نزد خدا نیکوتر و با پاداشی بزرگ‌تر خواهید یافت و از خداوند طلب آمرزش کنید که همانا خداوند آمرزنده مهربان است.

نکته‌ها:

- این آیه می‌فرماید: با انجام کارهای نیک همچون نماز شب و تلاوت قرآن و رسیدگی به محرومان، مغرور نشوید که باز هم نیاز به استغفار دارید.
- این آیه، جامعیت اسلام را از اشک شبانه تا جهاد روزانه، از رابطه با خدا تا کمک به فقرا، از تلاوت قرآن تا سفرهای تجاری و از انجام کارهای خیر همراه با استغفار نمایان می‌کند.
- در آیات قبل، فرمود: نصف یا ثلث و یا دو ثلث شب را به عبادت برخیزید. این آیه می‌فرماید: چون محاسبه این مقدار کار مشکلی است که از عهده شما بر نمی‌آید، لذا خداوند آن را بر شما بخشید و از این پس، هر مقدار که می‌توانید و برای شما مقدور است به عبادت برخیزید و نماز و قرآن بخوانید. خصوصاً هنگامی که بیمار هستید و یا در سفر به سر می‌برید.
- امام رضا علیه السلام در تفسیر آیه «فأقرؤا ما تيسر من القرآن» از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل می‌کند که آن حضرت فرمود: تا آنجا که خشوع و صفای دل دارید، قرآن بخوانید.^(۱)

۱. تفسیر مجمع البیان.

□ در این آیه، سفر به قصد تجارت با سفر به قصد جهاد در کنار هم آمده است، با آنکه اولی امری دنیوی است و دومی امری اخروی. براساس روایات، اگر تاجر در کارش خدا را مراعات کند و از کم فروشی و گران فروشی و احتکار و کلاهبرداری دوری کند، معیشت مردم را تامین کرده و همانند مجاهدی است که در میدان قدم می‌گذارد تا دشمن را از پای درآورده و امنیت جامعه را تضمین کند.^(۱)

□ گرچه تلاوت قرآن، از تکالیف واجب نیست، اما مورد سفارش بسیار است، تا آنجا که در یک آیه، دوبار فرمان آمده و مورد تاکید قرار گرفته است. «فاقرءوا ما تیسر من القرآن... فاقراءوا...»

□ احکام اسلام، هماهنگ با توان و امکانات انسان است و هیچ‌گاه عسر و حرج به دنبال ندارد. چنانکه برای بیمار، تیمم را به جای وضو قرار داده، نماز را در هر حالتی که می‌تواند بخواند، تکلیف کرده، روزه را از او برداشته و به جای آن کفاره قرار داده است. اکنون به برخی آیات که این ویژگی دستورات الهی را بیان می‌دارد، اشاره می‌کنیم:

«علم ان لن تحصوه فتاب علیکم» خداوند دانست که شما توان احصا ندارید، پس بر شما آن را بخشید.

«فاقرءوا ما تیسر من القرآن» به مقدار میسر قرآن بخوانید.

«الآن خفف الله عنکم»^(۲) اکنون به شما تخفیف داد.

«اعدوا لهم ما استطعتم»^(۳) به مقداری که استطاعت دارید، عده و عده جمع کنید.

«لله على الناس حج البيت من استطاع»^(۴) هرکس که توان و استطاعت دارد، باید حج بگذارد.

«لا یكلف الله نفساً الاً وسعها»^(۵) خداوند هیچ کسی را جز به اندازه توانش، تکلیف نمی‌کند.

«لا یكلف الله نفساً الاً ما اتاها»^(۶) خداوند هیچ کسی را جز به مقداری که به او عطا کرده،

۱. تفسیر در المنثور.

۲. انفال، ۶۶.

۳. انفال، ۶۰.

۴. آل عمران، ۹۷.

۵. بقره، ۲۸۶.

۶. طلاق، ۷.

تکلیف نمی‌کند.

﴿فَن كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾^(۱) آن که بیمار است یا در سفر است، در رمضان روزه نگیرد و به زمانی دیگر موکول کند.
 ﴿وَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا﴾^(۲) اگر آب نیافتید، تیمم کنید.
 ﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ﴾^(۳) خداوند برای شما آسانی خواسته است.
 ﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ﴾^(۴) بر فرد نابینا و بیمار، تکلیف حضور در میدان جهاد نیست.

پیام‌ها:

- ۱- علم خداوند به حالات بندگان، بهترین انگیزه برای انجام کارهای نیک است.
 ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومٌ﴾
- ۲- یکی از برکات عبادت شبانه آن است که تنها خداوند از آن آگاه است و از هرگونه ریا و تظاهر به دور است. ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ﴾
- ۳- پیامبر طبق دستور خداوند عمل می‌کند. در آیات قبل فرمود: ﴿قُمِ اللَّيْلَ... نَصْفَهُ أَوْ انْقِصْ... أَوْ زِدْ...﴾ در این آیه می‌فرماید: ﴿تَقُومُ ادْنَىٰ مِنْ ثُلُثَيْ اللَّيْلِ وَ نَصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ﴾
- ۴- خداوند در مقدار عبادت شبانه انسان را آزاد گذاشته است تا افراد بیشتری توفیق آن را بیابند و هرکس به مقدار توانایی‌اش از فیض آن بهره‌مند شود.
 ﴿ثُلُثُ اللَّيْلِ وَ نَصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ﴾
- ۵- سحرخیزی، سیره گروهی از اصحاب پیامبر بوده است. ﴿طَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ﴾
- ۶- اقامه نماز و تلاوت قرآن از بهترین آداب شب‌زنده‌داری است. ﴿تَقُومُ فَاقْرَأُوا...﴾
- ۷- تکالیف الهی آسان است و انسان را به مشقت نمی‌اندازد. ﴿فَاقْرَأُوا مَا تيسَّرُ﴾

۳. بقره، ۱۸۵.

۲. نساء، ۴۳.

۱. بقره، ۱۸۴.

۴. فتح، ۱۷.

- ۸- ارتباط با قرآن و تلاوت آن در هر حال لازم است، حتی در بستر بیماری یا سفر و جهاد. ﴿مرضی - یضربون فی الارض، یقاتلون... فاقروا﴾ (اگر در فراز و نشیبها تلاوت قرآن لازم است، در شرائط عادی به طریق اولی لازم خواهد بود).
- ۹- کسب مال حلال، فضل الهی است. ﴿یبتغون من فضل الله﴾
- ۱۰- امکانات زندگی، لطف و فضل الهی است، هرچند که با تلاش انسان به دست آید. ﴿یضربون فی الارض یبتغون من فضل الله﴾
- ۱۱- ذکر سفرهای تجاری و اقتصادی در کنار سفرهای جهادی و جنگ، نشانه اهمیت تجارت از دیدگاه اسلام است. ﴿آخرون یضربون فی الارض یبتغون من فضل الله و آخرون یقاتلون فی سبیل الله﴾
- ۱۲- شیوه قرض دادن باید نیکو باشد. (با سرعت و خلوص و بی منت پرداخت شود). ﴿قرضاً حسناً﴾
- ۱۳- شب زنده داری، تلاوت قرآن، اقامه نماز، پرداخت زکات و قرض دادن به دیگران نمونه‌ای از کارهای خیر است. ﴿ما تقدموا لانفسکم من خیر...﴾
- ۱۴- پیش از مرگ، کارهای خیر را برای خودتان ذخیره کنید، یا به دست خود و یا از طریق وصیت. ﴿تقدموا﴾
- ۱۵- کارهای خیر ذخیره قیامت است. ﴿و ما تقدموا لانفسکم من خیر تجدوه عند الله﴾
- ۱۶- کارهای خیر نزد خدا محفوظ است و هرگز از بین نمی‌رود. ﴿تجدوه عندالله﴾
- ۱۷- پاداش‌های خداوند از هر نظر چند برابر است. ﴿هو خیراً و اعظم اجراً﴾
- ۱۸- هیچ کس نباید خود را از قصور و تقصیر به دور بداند، زیرا با انجام همه تکالیف، باز هم به استغفار نیاز داریم. ﴿واستغفروا الله﴾
- ۱۹- خداوند، آمرزش اهل استغفار را تضمین کرده است. ﴿واستغفروا الله... غفوراً رحیم﴾
- ۲۰- گذشت خداوند همراه با مهربانی است. ﴿غفور رحیم﴾
- «والحمد لله رب العالمین»